

250-års-jubilæum for Rigets hospital

Det kongelige Frederiks Hospital, det gamle og det ny Rigshospital

Overlæge Henrik Permin

Bispebjerg Hospital, Medicinsk Klinik L

Det kongelige Frederiks Hospital

Den 31. marts 1757, på Danmarks og Norges arve- og enevældskonge *Frederik V's* (1723-1766) fødselsdag, åbnede Det kongelige Frederiks Hospital sine porte for at modtage patienter. Det var noget ganske nyt i Danmark, at der var oprettet et hospital for (næsten) alle, som her kunne få behandlet deres sygdomme og måske genvinde deres helbred og arbejdsevne. Det var et privat hospital, og for at få økonomien

Figur 1. Det kgl. Frederiks Hospital kort efter opførelsen i 1857. Kobberstik 1764.

Figur 2. Fra »Mindeblade fra Det kgl. Frederiks Hospital og Fødselsstiftelsen samlet af *Leerbeck & Holm*«, 1910. Patienterne ligger på bære i grønnegården for at få sol og frisk luft.

til at hænge sammen modtog man patienter mod betaling. Der var sengepladser til militærets personale og til borgerskabets tjenende personale [1]. Flere fonde og donationer betalte et antal sengepladser, for eksempel betalte generalmajor, godsejer og legatstifter *Johan Frederik Classen* (1725-1792) 28 senge for fattige syge til fri kur og pleje. Hospitalet skulle dog ikke modtage børn under syv år, ej heller patienter med kønsygdomme, spedalskhed, psykiske sygdomme eller ikkebehandlelige kroniske lidelser. Der var plads til 300 patienter. Ligesom det var 300-året for den oldenborgske fyrsteslægts overtagelse af tronen i Danmark. Dette fejredes i 1749, hvor man anlagde den to kvadratkilometer store Frederiksstad mellem Sankt Annæ Plads og Kastellet som en ny bydel i København. *Nicolai Eigtved* (1701-1754) var arkitekten og bygmesteren. Han var også arkitekten for bl.a. Christianskirken, Marmorbroen og dens pavilloner, Eigtveds pakhus og Prinsens Palæ (nu Nationalmuseet). Gaderne skulle være snorlige, og de to gader Amaliegade og Frederiksgade skulle skære hinanden i en stor centralplads, Amalienborg Plads, hvor der blev placeret en af Europas fineste rytterstatuer: kong *Frederik V* af den franske billedhugger *Jacques Saly*. Nærved byggedes Frederiks Kirke (Marmorkirken). Da man også ville bygge et hospital mellem Bredgade og Amaliegade måtte dette nødvendigvis også have en høj arkitektonisk standard (Figur 1 og Figur 2). Dette ses i dag, hvor den centrale firefløjede bygning huser Kunstindustrimuseet. *Eigtved* havde fået ordre på at opføre et hospital med stuer med 1-13 senge i den firelængde bygning. Ved *Eigtveds* død blev arbejdet overdraget til arkitekt *Lauritz de Thurah* (1706-1759), der kendes som arkitekten for Eremitagen og Vor Frelsers Kirkes spir i København. I midten af hospitalet blev der anlagt en grønnegård, der af sædelige grunde ved en solid tværmur blev opdelt i et stort mands- og et mindre kvindeafsnit. Tværmuren er siden fjernet, og grønnegården bruges nu om sommeren til udendørs teaterforestillinger.

Lægerne havde dengang ikke megen indflydelse. Der blev således ikke indrettet auditorier, så al undervisning måtte foregå på sygestuerne. Et vigtigt rum på hospitalet var operationsstuen, for det var her, der kunne ske »mirakler« som amputationer, udtræk af tænder og åreladning. Der var en stor risiko for infektion, blodtab og død ved operative indgreb, der fandtes ikke antibiotika og ej heller narkose.

Medicinerne kunne dengang ikke meget, der var kun få medicinske præparater, men man kunne servere en god og nærende kost. Også dengang var man interesseret i tilfredse patienter, hver tirsdag gik de medicinske direktører en in-

VIDENSKAB OG PRAKSIS | STATUSARTIKEL

spektionsrunde, ledsaget af afdelingens overlæge, og spurgte bl.a. de patienter, der skulle udskrives, om de havde været tilfredse med behandlingen og forplejningen.

I en pavillon ud til Amaliegade blev Fødselsstiftelsen indrettet i 1759. Også et stort rum blev indrettet til kirke, men kort tid efter blev rummet inddraget til patienter med kønssygdomme (til stor forargelse for mange, da der stod i servitutterne, at hospitalet ikke modtog disse patienter). Hospitalet fik så ingen kirke. Gudstjenesterne måtte i en periode foregå i et andet lokale, og efterfølgende i mange år måtte de afholdes på første sal på operationsstuen, som også blev anvendt som auditorium [1]. En af præstens vigtigste funktioner var, at han forud for og under operationerne fik patienten overtalt og beroliget med vigtigheden af indgrebet under »guds behagelige vilje«.

Til at passe patienterne blev der ansat et antal opvartnings- og vågekoner (datidens sygeplejersker), der ofte var fattige enker. Opvartningskonerne boede på hospitalet og havde et lille aflukke i den ene ende af sygestuen til opholdsted. De skulle være på stuen fra kl. 6 til kl. 22. De passede hver op til ti syge. Om natten varetog vågekonerne gerningen. Det var ikke uden problemer, at man ansatte kvinder, der intet kendte til sygepleje. Der var mange sager med spektakler, slagsmål og urenlighed [1]. Først mere end 100 år senere, fra 1884, blev der ansat sygeplejersker, der havde fået en praktisk uddannelse, hvorefter der kom mere ordnede forhold med plejen af patienterne. De skulle være ugifte og deres arbejdstid var fra kl. 6 til kl. 20, hvorefter vågekonerne tog over. Sygeplejerskerne havde som regel fri en dag om ugen og en måneds ferie. Først mange år senere var der uddannet tilstrækkelig mange sygeplejersker til at overtage funktionen hele døgnet.

Det gamle Rigshospital

Frederiks Hospital var efter datidens forhold moderne og veludstyret. Hospitalet fungerede forholdsvis effektivt til 1910, hvor det efterhånden var blevet for småt og utidssvarende. Derfor besluttede man i 1903 at flytte det ud til Blegdammen

på Fælled med en arkitektplan, der mindede om det gamle hospital. Området på Fælled var indtil da blevet brugt til græsning for køer og udstationerede heste, som blev røgtet af børn. I formålsparagrafferne fra 1902 står der, at Rigshospitalet skal være lige for alle fra by som fra land. Derudover var Rigshospitalets opgaver at yde undervisning og lægevidenskabelig forskning, der blev overdraget til den danske stat og hørte direkte under undervisningsministeriet.

Rigshospitalets arkitekt var *Martin Borch* (1852-1937), der også havde bygget Sankt Andreaskirken ved Kommunehospitalet, Studentergården på Tagensvej, Niels Bohr Institutet på Blegdamsvej og Odense Provinsarkiv. Man valgte, at det nye hospitals randbebyggelse skulle rumme specialafdelinger, undervisningslokaler, operationsstuer, kirke og køkkenboliger, der blev opført i traditionelle røde mursten. Tilbage i dag er kun administrationsbygningen (den tidligere sygeplejerskebolig) og H-bygningen, der i dag rummer Dialyseafdelingen, Onkologisk Afdeling og Epidemiafdelingen. Derimod blev de 12 centrale toetagers sengepavilloner til hospitalets vigtigste funktion bygget i jugendstil og var udformet som gulpuddede pavilloner med afrundede hjørner og flade tage (**Figur 3**). På den ene side lå de kirurgiske afdelinger og på den anden side de medicinske afdelinger. Afdelingerne var adskilt af en grønnegård med et springvand i den ene ende. Pavillonerne var indrettet med en stor 30-sengsstue, da det var mere praktisk og økonomisk at have mange patienter samlet på en stue, adskilt med de såkaldte »spanske vægge« dvs. en to meter høj brun trævæg (**Figur 4**). Patienterne var fælles om loft, lyde og lugte, og alle kunne følge med ved stuegang [3]. I bunden af grønnegården lå kirken, der var bygget sammen med de to sidste pavilloner. Man sagde, at det var kirurgen, professor *Vilhelm Schaldemose* (1866-1933), der udbrod efter at have set tegningerne »Udmærket, udmærket mine herrer, men husk nu for Guds skyld de runde hjørner«. Uden tvivl mente han indvendige hjørner, dette af hygiejniske hensyn. Huset fik dog kun udvendige runde hjørner. *Schaldemose* var en dygtig ki-

Figur 3. Det gamle Rigshospital kort efter åbningen i 1910, bygget efter paviljonsystemet med grønnegården i midten. I baggrunden ses kirken og bagved skorstenen fra kedelbygningen.

Figur 4. En af de store fællestuer, hvor en sygeplejerske sidder og holder en patient i hånden. Patienterne var dengang sengeliggende i den største del af hospitalsopholdet.

rurg, og i mange år efter hans død gned de unge læger hans buste på næsen før en vigtig operation. Allerede i 1920 måtte der i grønnegården opføres en ny røntgenbygning, der dog i 1936 afløstes af en endnu større bygning. En psykiatrisk afdeling blev opført i 1934 og i 1937 udvidet med en børne-psykiatrisk afdeling, den første i landet. I 1963 udvidedes Rigshospitalet ved sammenlægning med nabohospitalet Militærhospitalet med 560 senge, hvor der bl.a. i 1934 var blevet oprettet landets første neurokirurgiske afdeling.

Det var afdelingssygeplejerskerne, der bestemte på afdelingerne, de kunne altid kendes med den sorte stribe på kappen og det røde armbind, hvorpå Rigshospitals monogram i metal var fæstnet. Afdelingerne var deres liv, og det siges, at mange aldrig kom uden for hospitalets port, »man ved jo aldrig, hvad der kan ske« [3]. Sygeplejerskerne og sygeplejeeleverne boede på værelser, der var placeret i sygeplejeboligen og under loftet i flere bygninger. Man sagde dengang, at hver gang der ankom en sygeplejerske, kom der også en kommode, en kurvekuffert og et knust hjerte [3]. Frem til ca. 1960 måtte en sygeplejerske ikke være gift, i givet fald måtte hun tage sin afsked.

På dette tidspunkt havde professorerne stor magt. Hos professor i kirurgi *Erling Dahl-Iversen* (1892-1978) skulle 2. reserve-lægen ved siden af sit lægearbejde også fodre professorens guldfisk på kontoret. 1. reserve-lægen skulle luften professorens lille skotske terrier, *Mc'Dahl*, som han havde med på sine stue-gange. Professorer og overlæger, som de dengang blev tituleret, blev betragtet som små konger, og patienterne turde mange gange ikke sige et ord under stuegangen. Afdelingssygeplejersken var patientens talerør »og patienten forvandlede fra at være et menneske til at blive et sygdomstilfælde« [3].

Det ny Rigshospital

Allerede 29 år senere, i 1939, kom der en betænkning om modernisering af Rigshospitalet, men først efter 27 års kommissions- og udvalgs møder samt tre folketingslove fik man på bare seks år opbygget det ny Rigshospital med et centralkompleks på 17 etager midt imellem de stadig fuldt fungerende toetagers pavilloner, på det sted, hvor grønnegården havde ligget. Kun måtte man på et vist tidspunkt »rulle« den fuldt fungerende toetagers røntgenafdeling 46 meter for at skaffe plads til centralkomplekset. Arkitekterne var *Kay Boeck-Hansen* (1920-1992) og *Jørgen Stærmosen* (f. 1920), der havde forestået flere hospitalsbyggerier, deriblandt det ny Odense Universitetshospital. Den 7. april 1964 nedlagde kong *Frederik IX* grundstenen til hospitalets centralkompleks, og den 7. september 1970 kunne majestæten under festlige former indvie den færdige bygning. Det ny Rigshospital er det største hus, der er blevet bygget i Danmark, med et samlet areal på 100.000 m² og syv kilometer gange. Bygningen er opført som et søjlehus med ikkebærende skillevægge, så der fleksibelt kan skiftes rumstørrelser efter brugernes ønsker. I stueetagen er der en forhal med forskellige servicefunktioner, cafeteria og kiosk. De øverste 11 etager rummer afdelinger for indlagte patienter.

Byggesummen for centralkomplekset med inventar blev på 390 mio. kr., endda 10 mio. kr. mindre end budgetteret, hvilket ikke ses ved mange offentlige byggeprojekter. Det var professor i intern medicin *Knud Brøchner-Mortensen* (1906-1993) og professor i anæstesiologi *Ole Secher* (1918-1993), der med fast hånd holdt sammen på byggeriet og dets udgifter.

Det ny Rigshospital viste sig allerede fem år senere at være for småt. Der måtte føjes en supplerende bygning til Psykiatrisk Afdeling, foruden den planlagte auditorie- og kantinebygning samt en mellembygning og udbygning af kælderens til bl.a. skadestue/traumecenter. I 1978 kunne Rigshospitalet indvies med en otteetagers sydføj til fødeafdeling, gynækologisk afdeling og børneafdeling. I stueetagen i sydføljen fik hospitalet sin egen kirke med præsternes kontor på den anden side af gangen. Allerede ti år senere måtte en underjordisk bygning tilføjes til onkologiske patienter, der tidligere blev behandlet på det nu nedlagte Finseninstitut. I 2006-2007 blev den underjordisk hal udvidet med yderligere en strålehal til behandling af patienter med ondartede sygdomme, og Rigshospitalet fik igen sin grønnegård »Rigets Have«, placeret mellem centralkomplekset, sydføljen, mellembygningen og Ronald McDonald's børnehus (doneret af burgerkæden), hvor patienter og pårørende kan sætte sig ud på en bænk, nyde solen og en kop kaffe.

Rigshospitalet måtte efterhånden overtage og huse patienter fra en række af de nedlagte hospitaler såsom Dronning Louises Børnehospital, Blegdamshospitalet og Ortopædkirurgisk Hospital. Problemet er, at et hospitalsprojekt ofte forældes allerede i perioden mellem projekteringen og byggeriets afslutning. De kliniske og tekniske fremskridt sker hurtigere år for år, og dette ses ved, at der nu konstant sker flytninger med udvidelser/indskrænkninger af de forskellige afdelinger.

I 1995 overgik Rigshospitalet til at blive et kommunalt hospital, og fra 2007 er Rigshospitalet en del af Region Hovedstad (også kaldet RH!). Rigshospitalet er i dag Danmarks største hospital med 1.174 senge og ca. 7.000 ansatte. I kraft af den intensive forskning og indførelse af nye undersøgelses- og behandlingsmetoder, herunder transplantationer, og udvikling af pædagogiske undervisningsmetoder for både præ- og postgraduate helsepersonale er Rigshospitalet flagskibet for Danmarks hospitalsvæsen. De ustandselig skiftende udfordringer såvel fagligt som økonomisk har Rigshospitalet klaret flot gennem nu 250 år, og alt tyder på, at det også vil lykkes fremover.

Korrespondance: *Henrik Permin*, Medicinsk Klinik L, Bispebjerg Hospital, DK-2400 København NV. E-mail: HP16@bbh.regionh.dk

Antaget: 12. marts 2007
Interessekonflikter: Ingen angivet

Litteratur

1. Gredsted F. Det kongelige Frederiks Hospital 1757-1907. København: Det Schubotheske Forlag, 1907.
2. Rigshospitalet i Kjøbenhavn. København: G.E.C. Gad, 1911.
3. Milfeldt S. Da »Riget« havde gule pavilloner. Sygeplejeelev på Rigshospitalet under den tyske besættelse. København: Strandbergs Forlag, 1998.